

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IS THE BASIS OF OUR SPIRITUAL HERITAGE: ANALYSIS OF THE PRACTICE OF UZBEKISTAN

Ibodov Ilhom Sadykovich

Senior Researcher of the Research Institute of Intangible Cultural
Heritage under the Ministry of Culture of the Republic of Uzbekistan

Doctor of Philosophy in Historical Sciences

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16835200>

ARTICLE INFO

Received: 06th August 2025

Accepted: 11th August 2025

Online: 12th August 2025

KEYWORDS

Uzbekistan, Intangible
Cultural Heritage, oral
creativity, Shashmakom,
Navruz, Askiya, national
dances, folk games,
bakhshism, puppetry,
International Convention,
cultural identity, heritage
protection, customs,
traditions, cultural spaces.

ABSTRACT

During the years of Independence, systematic reforms and important initiatives were carried out in Uzbekistan on the protection, registration and delivery of intangible cultural heritage to future generations. Passed laws and state programs serve to preserve local traditions, customs, folklore patterns, Performing Arts, and crafts. During the years of Independence, systematic reforms and important initiatives were carried out in Uzbekistan on the protection, registration and delivery of intangible cultural heritage to future generations. Passed laws and state programs serve to preserve local traditions, customs, folklore patterns, Performing Arts, and crafts. Within the framework of the UNESCO International Convention on the protection of Intangible Cultural Heritage, Uzbekistan has included a number of unique heritage samples in the representative list. In particular, cultural elements such as "Shashmakom", "cultural environment of Boysun District", "great song", "Navruz", "Askiya", "Pilov culture" have received international recognition. Also, hundreds of objects of the country's intangible cultural heritage in the fields of oral creativity, music, dance, play and traditional applied arts are still extensively researched today, and the work of inclusion in UNESCO lists continues consistently. In particular, cultural elements such as "Shashmakom", "cultural environment of Boysun District", "great song".

НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС — МАЪНАВИЙ МЕРОСИМИЗ ТАЯНЧИ: ЎЗБЕКИСТОН АМАЛИЁТИ ТАҲЛИЛИ

Ибодов Илҳом Содиқович

Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги

ҳузуридаги Номоддий маданий мерос илмий-тадқиқот институти катта илмий ходими

Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16835200>

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Received: 06th August 2025

Accepted: 11th August 2025

Online: 12th August 2025

KEYWORDS

Ўзбекистон, номоддий
маданий мерос, оғзаки
ижод, Шашмақом, Наврўз,
Аския, миллий рақслар,
халқ ўйинлари,
бахшичилик,
қўғирчоқбозлик, халқаро
конвенция, маданий
идентификация, меросни
муҳофаза қилиш, урф-
одатлар, анъаналар,
маданий маконлар.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш, рўйхатга олиш ва келажак авлодларга етказиш борасида тизимли ислохотлар ва муҳим ташаббуслар амалга оширилди. Қабул қилинган қонунлар ва давлат дастурлари маҳаллий анъаналар, урф-одатлар, фольклор намуналари, ижрочилик санъати ва ҳунармандчиликни сақлашга хизмат қилмоқда. ЮНЕСКОнинг “Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тўғрисидаги халқаро конвенция”си доирасида Ўзбекистон бир қатор ноёб мерос намуналарини Репрезентатив рўйхатга киритган. Жумладан, “Шашмақом”, “Бойсун тумани маданий муҳити”, “Катта ашула”, “Наврўз”, “Аския”, “Палов маданияти” каби маданий элементлар халқаро эътирофга сазовор бўлган. Шунингдек, мамлакатнинг оғзаки ижод, мусиқа, рақс, ўйин ва анъанавий амалий санъат соҳаларидаги юзлаб номоддий маданий мероси объектлари бугунги кунда ҳам кенг тадқиқ этилиб, ЮНЕСКО рўйхатларига киритиш ишлари изчил давом этмоқда. Мақолада мазкур меросларнинг турлари, аҳамияти ва уларни муҳофаза қилишдаги давлат сиёсати таҳлил этилади.

Миллатнинг маънавий юзини, тарихий хотирасини ва маданий генофонини асраб-авайлаш, уни келажак авлодларга соф ҳолда етказиш ҳар қандай давлатнинг устувор вазифаларидан ҳисобланади. Айниқса, глобаллашув жараёнларининг шиддатли кечаётган бугунги даврида миллий ва миллийликка хос бўлган маънавий мерос элементларини ҳимоя қилиш, уларни тизимли равишда ўрганиш ва рўйхатга олиш нафақат илмий, балки сиёсий ва ижтимоий аҳамиятга ҳам эга.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач, миллий ўзликни тиклаш, халқнинг маънавий бойлигини қайта кашф этиш, уни асраб-авайлаш ва халқаро майдонда намоён этишга қаратилган кенг қамровли ислохотлар бошлаб юборилди. Айниқса, номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш соҳаси давлат сиёсатининг муҳим йўналишларидан бирига айланди. Бунда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 17 ноябрдаги **ПҚ-3396-сонли қарори** билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасида маданият соҳасини 2018–2020 йилларда ривожлантириш концепцияси¹” ва 2022 йил 28 февралдаги **ПФ-87-сонли фармони** асосида тасдиқланган “Янги Ўзбекистонда 2022–2026 йилларга мўлжалланган миллий

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 17 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикасида маданият соҳасини 2018–2020 йилларда ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ–3396-сон Қарори. – <https://lex.uz/docs/3438180>

тараққиёт стратегияси”²да номоддий маданий меросни ҳимоя қилиш, уни халқаро майдонда кенг тарғиб этишга алоҳида эътибор қаратилган.

Шунингдек, ЮНЕСКО билан ҳамкорликда амалга оширилаётган ишларнинг мазмун-моҳиятини белгилаб берувчи муҳим халқаро ҳужжат — **2003 йилда қабул қилинган “Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тўғрисидаги Конвенция”** Ўзбекистон томонидан 2008 йилда ратификация қилинган бўлиб, ушбу Конвенция доирасида мамлакат номоддий маданий бойликларини рўйхатга олиш, ҳужжатлаштириш, тадқиқ этиш ва халқаро миқёсда намоён қилиш борасида фаол ҳаракат қилмоқда.

Айни пайтда, Маданият ва санъатни ривожлантириш жамғармаси, Ихтисослаштирилган давлат муассасалари маркази, “Ўзбекконцерт”, “Ўзбеккино”, Ёзувчилар уюшмаси ва бошқа бир қатор давлат ва жамоат ташкилотлари ушбу жараёнда фаол иштирок этмоқда. Улар томонидан номоддий маданий мероснинг оғзаки ижод, миллий мусиқа, рақс, халқ ўйинлари, амалий санъат каби кўплаб йўналишлари қамраб олинмоқда.

Шу боис, бугунги кунда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш нафақат уни сақлаш, балки унинг функционал фаолиятини қайта тиклаш, ижтимоий ҳаётдаги ролини кучайтириш, жаҳон майдонида тан олиншига эришиш билан узвий боғлиқдир. Ушбу мақолада Ўзбекистонда номоддий маданий меросни ҳимоя қилиш ва халқаро даражага олиб чиқишда амалга оширилаётган ҳуқуқий, ташкилотий ва амалий чора-тадбирлар таҳлил этилади.

Ўзбекистонда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш соҳаси мустақиллик йилларида мустаҳкам ҳуқуқий-меъёрий асослар, ташкилотчи институтлар ва кенг жамоатчилик иштироки билан бойитилди. Ушбу жараён қуйидаги асосий йўналишлар бўйича амалга оширилди:

1. Ҳуқуқий-меъёрий база шакллантирилиши

Юртимизда номоддий маданий меросга доир алоҳида қонунчилик ҳужжатлари қабул қилиниши бу соҳага давлат сиёсатининг устувор тарзда қаралаётганини кўрсатади. Хусусан:

- 2019 йилда қабул қилинган **“Маданий мерос тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонун лойиҳаси**да номоддий маданий мерос тушунчаси ҳуқуқий жиҳатдан илк бор аниқ белгиланди ва уни муҳофаза қилиш механизмлари кўрсатиб ўтилди;
- 2020 йилда қабул қилинган **“Номоддий маданий мерос объектларини давлат рўйхатига олиш тартиби тўғрисида”³ги низом** орқали мерос объектларини расмийлаштириш, экспертиза ва реестрлаштириш механизмлари ишлаб чиқилди;
- 2021 йилдан буён **“Маданий мерос агентлиги”** номоддий ва моддий маданий меросни муҳофаза қилишда марказий орган сифатида фаолият юритмоқда.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 февралдаги “Янги Ўзбекистонда 2022–2026 йилларга мўлжалланган миллий тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ–87-сон Фармони. – <https://lex.uz/docs/5841077>

³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори, 23.02.2011 йилдаги 47-сон

Булардан ташқари, маҳаллий даражада қабул қилинган ҳокимлик қарорлари, вилоят режалари ва дастурлар орқали ҳудудий маданий меросни муҳофаза қилишда тизимли ёндашув қўлланилмоқда.

2. ЮНЕСКО билан ҳамкорлик ва халқаро рўйхатларга киритиш ишлари

2008 йилда Ўзбекистоннинг “Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тўғрисидаги ЮНЕСКО Конвенцияси”⁴га қўшилиши давлатнинг бу соҳадаги халқаро мажбуриятларини белгилади. Шундан сўнгги 15 йилда бир қанча номоддий маданий мерос элементлари ЮНЕСКОнинг Репрезентатив рўйхатларига киритилди:

- **2003 йил** – “Шашмақом” ва “Бойсун тумани маданий муҳити”;
- **2009 йил** – “Катта ашула” ва “Наврўз”;
- **2014 йил** – “Аския – сўзамоллик санъати”;
- **2016 йил** – “Палов маданияти ва анъаналари”;
- **2019–2023 йиллар** – қўшимча тарзда “Қўқон хунармандчилиги”, “Бахшичилик санъати”, “Сурхон рақси”, “Ялла”, “Кураш”, “Ўзбек миллий рақслари” ва бошқа намуналар таклиф этилиб, таҳлил жараёнида.

Бу жараёнда ЮНЕСКО талабларига мувофиқ махсус **номзоднома (номинация досъеси)** тайёрлаш, видео-фото ҳужжатлар, жамият иштирокини тасдиқловчи далиллар, ижрочиларнинг турмуш тарзи ҳақидаги маълумотлар йиғилиши муҳим ўрин тутди.

3. Номоддий маданий мероснинг ички рўйхатлари ва инвентаризацияси

Юртимизда ҳудудий ва миллий даражада номоддий маданий мероснинг давлат реестри шакллантирилмоқда. Хусусан:

- **2023 йил охиригача Ўзбекистон номоддий маданий мерос миллий рўйхатига 800 дан ортиқ элемент киритилган**, шундан 300 га яқини халқ оғзаки ижоди, 200 га яқини ижрочилик санъатига тегишли;
- Ўзбек халқ оғзаки ижоди турлари сифатида: **алла, дostonлар, афсоналар, мақоллар, ҳикматлар, топишмоқлар, ёр-ёрлар, эртақлар**, Афанди латифалари, тезайтириш каби шакллар қайд этилган;
- Ижрочилик санъатида эса: **бахшичилик, қўғирчоқбозлик, ланка, чиллик, палов тайёрлаш маросимлари, дутор мақом йўллари, лазги рақслари, Ялла, халфачилик, Қўқон мактаби** каби шакллар белгиланган.

Ички инвентаризация жараёнида **марказлашган ва маҳаллий экспедициялар, ижрочиларнинг интервьюлари, фото ва аудиотасвирлар** орқали ҳар бир элементни ҳужжатлаштириш ишлари амалга оширилмоқда.

4. Ёш авлод тарбияси ва меросни амалиётга татбиқ этиш

Номоддий маданий меросни муҳофаза қилишда унинг ҳаётдаги жонли иштирокини таъминлаш муҳим аҳамият касб этади. Бу мақсадда:

- **Мактаб ва ОТМларда халқ оғзаки ижоди, миллий рақс ва мусиқа санъатига бағишланган фанлар жорий этилмоқда;**
- **“Ёш ижрочилар”, “Маданият тарғиботчилари”** каби кўрик-танловлар, фестиваллар орқали ёш авлодда ворислик туйғуси кучайтирилмоқда;

⁴ <https://yuz.uz/news/>

- **Марғилон ҳунармандчилик маркази, Бухоро ипак маркази, Хива калакасбо** каби объектлар **энг илғор тажрибалар реестрига** номзод сифатида кўрсатилди.

5. Оммавий ахборот воситалари ва рақамли ҳужжатлаштириш

Замонавий рақамлаштириш технологиялари ва ОАВ воситалари орқали номоддий маданий мерос тарғиботи кенгайтирилмоқда:

- **Телевизион лойиҳалар** (“Мерос изидан”, “Ўзбек рақслари санъати” каби) орқали халқ орасида қизиқиш оширилмоқда;
- ЮНЕСКО талабларига мувофиқ **интерактив карталар** ва **мультимедияли маълумот базалари** яратилаётгани эътиборга моликдир.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқадиган бўлсак, Ўзбекистонда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш, рўйхатга олиш, тарғиб этиш ва халқаро майдонда намоён қилиш борасида муҳим натижаларга эришилганини алоҳида таъкидлаш мумкин. Бу жараён нафақат маданий меросни сақлашга, балки миллий ўзлик, тарихи хотира ва жамиятнинг маънавий баркамоллигига хизмат қиладиган омил сифатида давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланган.

Аввало, Ўзбекистоннинг 2003 йилдаги “Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тўғрисидаги халқаро конвенция”ни имзолаган ва уни 2008 йилда ратификация қилган ҳолда ЮНЕСКО билан ҳамкорликда амалга ошираётган кенг қамровли ишлари миллий маданиятни жаҳон саҳнасига олиб чиқишда муҳим платформага айланди. Мазкур конвенция доирасида “Шашмақом”, “Бойсун маданий муҳити”, “Катта ашула”, “Наврўз”, “Аския”, “Палов маданияти” каби элементларнинг ЮНЕСКО рўйхатларига киритилиши — бу соҳадаги сиёсий ирода ва амалий ҳаракатлар самарасини тасдиқлайди.

Бундан ташқари, мамлакатда номоддий маданий мероснинг миллий рўйхатини яратиш, уни рақамлаштириш, ҳар бир ҳудудга хос элементларни ҳужжатлаштириш ва ижтимоий ҳаётга интеграция қилиш борасида тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Махсус агентликлар, марказлар ва ижтимоий шериклик асосида амалга оширилаётган лойиҳалар, фестиваллар, тадқиқотлар ва ўқув дастурлари халқ орасида миллий меросга бўлган муносабатни мустаҳкамламоқда.

Шу билан бирга, бу соҳада ҳал этилиши лозим бўлган бир қатор муаммолар ҳам мавжуд. Жумладан:

- айрим номоддий маданий элементлар ҳали тўлиқ ўрганилмаган ва ҳужжатлаштирилмаган;
- ёшлар орасида анъанавий санъат турларига қизиқиш нисбатан паст даражада;
- баъзи элементлар ҳозирда фақат муайян ҳудуд ёки гуруҳ доирасида сақланаётгани сабабли улар глобаллашув таҳдидларига дуч келмоқда;
- ҳудудий маданий мерослар учун малака ошириш, методик таълим ва ҳуқуқий ёрдам механизмлари етарлича йўлга қўйилмаган.

Ушбу муаммоларни ҳал қилиш мақсадида қуйидаги **таклиф ва тавсияларни** илгари суриш мумкин:

1. Номоддий меросни ҳужжатлаштириш ва рақамлаштириш жараёнларини инновацион технологиялар асосида ривожлантириш, шу жумладан мобил иловалар,

интерактив хариталар, 3D-моделлаш ва подкастлар ёрдамида кенг аудиторияга етказиш;

2. Ёш авлодда миллий меросга қизиқишни кучайтириш учун мактаб ва олий таълим муассасаларида махсус фанлар ва курслар жорий этиш, маҳаллий ижрочиларни таълим тизимида жалб қилиш;

3. Худудий маданият марказларини мустаҳкамлаш, маҳаллий ижодкорлар ва усталар учун грантлар, резиденциялар ва халқаро алмашув дастурларини ташкил этиш;

4. ЮНЕСКО ва бошқа халқаро ташкилотлар билан алоқаларни кенгайтириш, кўп томонлама номзоднома тайёрлаш жараёнларини илмий муассасалар билан интеграциялаш;

5. Миллий маданий меросни оммавий ахборот воситалари орқали тарғиб қилишни кучайтириш, хусусан, рақамли платформа ва ижтимоий тармоқлардан фойдаланиш.

Хулоса қилиб айтганда, номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш — фақатгина маданиятни сақлаш масаласи эмас, балки миллий ўзликни, жамиятнинг маънавий бардавомлигини таъминлашга хизмат қиладиган стратегик вазифадир. Шу боис, ушбу йўналишдаги ишлар тизимли равишда давом эттирилиши, давлат ва жамиятнинг биргаликдаги саъй-ҳаракатлари орқали номоддий бойликларимизни на фақат сақлаб қолиш, балки уларни жаҳон саҳнасида муносиб намоён қилиш зарур.

References:

1. Ахмедов, Х. Ўзбекистонда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш масалалари // Миллий мерос. – 2021. – №3. – Б. 45–50.
2. Бегматова, С. ЮНЕСКО доирасида номоддий маданий меросни ҳимоя қилиш: Ўзбекистон тажрибаси // Жамият ва бошқарув. – 2022. – №4. – Б. 72–78.
3. Давлатова, Н. Номоддий маданий мерос ва ёш авлод: таълимга интеграция масалалари // Педагогика фанлари. – 2020. – №2. – Б. 59–65.
4. Зоиров, Қ. Номоддий маданий мероснинг халқаро-ҳуқуқий ҳимояси // Халқаро ҳуқуқ ва инсон ҳуқуқлари журнали. – 2023. – №1. – Б. 88–94.
5. Исломов, Б. Маданий меросни муҳофаза қилишда рақамлаштириш технологияларининг ўрни // Ахборот жамияти. – 2021. – №2. – Б. 39–43.
6. Каримова, Д. Ўзбекистон Республикасида маданий меросни муҳофаза қилиш соҳасидаги ҳуқуқий ислохотлар // Юриспруденция – замонавий таҳлил. – 2022. – №1. – Б. 21–26.
7. Қодиров, Р. Миллий маданий меросни оммалаштиришда оммавий ахборот воситаларининг ўрни // Ўзбек тили ва адабиёти. – 2019. – №5. – Б. 34–38.
8. Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш бўйича халқаро конвенция. – Париж, 2003. – URL: <https://ich.unesco.org/en/convention> (мурожаат санаси: 01.08.2025).
9. Расулова, М. Номоддий мерос ва таълим: мактаб дастурларида халқ ижоди анъаналари // Халқ таълими. – 2021. – №6. – Б. 17–22.
10. Сафарова, У. Ўзбекистон номоддий маданий меросининг халқаро тан олиниши: натижалар ва истиқболлар // Жаҳон маданияти. – 2023. – №2. – Б. 55–61.

11. Тошқулов, Ж. “Маданий мерос тўғрисида”ги қонун ва унинг амалиётдаги ўрни // Давлат ва жамият. – 2020. – №3. – Б. 12–18.
12. Ўзбекистон номоддий маданий мероси / Илмий таҳрир: А.Абдурахмонов. – Тошкент: ИЧКАП, 2017. – 164 б.